

שיעור לו

בענין אומדנא

[דף קמו ע"ב]

בכתב כל נכסיו לאחרים ואח"כ שמע שיש לו בן וכיוצא בו או האומדנא היא חלק מעצם המעשה דהמעשה נעשה כפי האומדנא, ומשום"ה לא בעינן הסם תנאי כפול ושאר דיני ההתנאה דזה בעינן רק כשצאים לצטל את כח המעשה וכהנ"ל, אבל הכא דהאומדנא אינה צאה לצטל את כח המעשה אלא לדרכה האומדנא היא חלק מעצם המעשה דהמעשה גופא נעשה כפי אומדנא לא בעינן תנאי כפול ושאר דיני התנאה. משא"כ כשאין כאן אומדנא מחמת עצם המצב אלא שהוא מתנה על ז' אחד ואינו כופל את תנאו, אז אף ידיעין דהוא רוצה לעשות את המעשה רק אם יתקיים התנאי אבל מ"מ כיון דאין זה מחמת עצם המצב אין זה משנה את המעשה והמעשה נעשה בכל אופן, וכיון שכן התנאי צא לצטל את כח המעשה ובעינן לזה כל דיני התנאה, ולהכי לא מהני בלי תנאי כפול. ועפ"י"ז מתבארת המחלוקת אי אוליין בחר אומדנא או לא. דהיכא דהוי אומדנא דמוכח או האומדנא היא חלק מעצם המעשה ואז לא אחינן עלה מטעם דאוליין בחר אומדנא אלא מצד דהוי חלק מעצם המעשה, והמחלוקת אי אוליין בחר אומדנא או לא היא באומדנא דלא מוכח כולי האי דאז אין האומדנא חלק מעצם המעשה, ואז מה שיכול להועיל הוא רק מצד דאוליין בחר האומדנא, ובזה פליגי התנאים אי אוליין בחר אומדנא או לא. וא"ש לפי"ז לשון הגמ' "מאן תנא דאוליין בחר אומדנא" אף דאומדנא דמוכח מהני לכו"ע, משום דאומדנא דמוכח לא מהני מטעם אומדנא אלא מטעם דהוי חלק מעצם המעשה, וכמו שביארנו.

ורפ"י"ז יתבאר גמ' דלעיל (דף קלב ע"א), כתב כל נכסיו לאחרים ויאל עליו שטר חוב רבי אליעזר אומר תקרע מתנה ונתעמוד על כתובתה וכת"א תקרע כתובתה ונתעמוד על מתנה ונתנאלת קרחת מכאן ומכאן כו' אמר רב יוסף בר מנימי אמר רב נחמן הלכה תקרע כתובתה ונתעמוד על מתנה ונתנאלת קרחת מכאן ומכאן למימרא דלא איל רב נחמן בחר אומדנא והתניא הרי שהלך בנו למדינת הים ושמע שמת בנו ועמד וכתב כל נכסיו לאחרים ואחר כך צא בנו מתחתו מתנה רבי שמעון בן מנסיא אומר אין מתנתו מתנה שאילו היה יודע שבנו קיים לא כתבן ואמר רב נחמן הלכה כרבי שמעון בן מנסיא כו'. ולכאורה קשה דאי לא אוליין בחר אומדנא ולכך לא אמרינן דאם היחה יודעת שיש צעל חוב על הנכסים לא היחה מוחלת את שעבוד הכתובה שעל הנכסים, אז אין כאן מחילה כלל, דהרי לא מתלה את כתובתה בפירוש אלא דאין אמדינן דעתה שמחלה את כתובתה כיון דקבלה את כל נכסיו במתנה, אבל אי לא אוליין בחר אומדנא אז אין כאן מחילה כלל.

ועיינן בקובץ שעורים ב"ב (אות תלו) שהעיר בזה ותיירן שם ח"ל, ולפי"ז אפשר לפרש דהא דקאמר דלא איל ר"נ בחר אומדנא הוא להטיל תנאי שלא מחלה אלא אם לא יבא בע"ח לגבות, אבל לעיקר המחילה מהני אומדנא גם לר"נ ופריך מהא דר"ש בן מנסיא שאילו היה יודע שבנו קיים לא כתבן אלמא דעל ידי אומדנא נעשה תנאי ע"כ. והיינו דמפרש דכל הדיון אי אוליין בחר אומדנא או לא הוא רק לענין אם האומדנא יכול לעשות תנאי בהמעשה, אבל בלי

בגמרא מאן תנא דאוליין בחר אומדנא אמר רב נחמן רבי שמעון בן מנסיא היא דתניא הרי שהלך בנו למדינת הים ושמע שמת בנו ועמד וכתב כל נכסיו לאחר ואחר כך צא בנו מתחתו מתנה רבי שמעון בן מנסיא אומר אין מתנתו מתנה שאלמלא היה יודע שבנו קיים לא היה כותבן רב ששת אמר ר' שמעון שזרי היא דתניא בראשונה היו אומרינן היינא צקולר ואמר כתבו גט לאשתי הרי אלו יכתבו ויתנו חזרו לומר אף המפרש והיינא בשיירא רבי שמעון שזרי אומר אף המסוכן כו' ורב ששת מ"ט לא מוקים לה כרבי שמעון בן מנסיא אומדנא דמוכח שאני. ופירש רש"ב"ס (ד"ה אומדנא דמוכח שאני) ח"ל, שכל זמן שהיה בנו קיים לא נתן עד ששמע שמת אבל חולה כיון דרוב חולין לחיים והוא לא יזה מחמת מיתת ליכא אומדנא דמוכח כולי האי ע"כ. והנה מצוה מרב ששת דאף למאן דלא איל בחר אומדנא, מ"מ אומדנא דמוכח כמו כתב כל נכסיו לאחר ואח"כ צא בנו מהני לכו"ע. וכן מצוה מת"ק דפליג על ר"ש שזרי וס"ל דלא אוליין בחר אומדנא ומ"מ ציונא צקולר או במפרש וינא בשיירא מהני אף דלא אמר תנו, ובע"כ משום דהתם הוי אומדנא דמוכח דמהני לכו"ע. אכן זה ז"ע, דא"כ אין המחלוקת אי אוליין בחר אומדנא או לא דלכו"ע אוליין בחר אומדנא, אלא המחלוקת היא איזה אומדנא נריכס לזה אם נריכס אומדנא דמוכח או שקגי גם באומדנא דאין מוכח כולי האי, ומלשון הגמ' "מאן תנא דאוליין בחר אומדנא" משמע דהמחלוקת היא אי אוליין בחר אומדנא או לא דלא אוליין בחר אומדנא.

והנראה בביאור הענין, דהנה כתבו החוס' בקידושין (דף מט ע"ב ד"ה דברים שכלל אינם דברים) ח"ל, ואומר ר"י דנריך לחלק ולומר דיש דברים שאינם נריכסין כפול אלא גילוי מילתא דאין סהדי דאדעתא דהכי עביד וגם יש דברים דאפילו גילוי מילתא לא צעי כגון ההיא דהכותב כל נכסיו לאחרים ושמע שיש לו בן שהמתנה בטלה ע"כ. אכן הדבר ז"ב, דכשמתנה רק על ז' אחד ואינו כופל את תנאו ג"כ יש לנו אומדנא שכן דעתו, דמהתנה כן אכן סהדי שהיה רוצה שיהיה כך רק אם יתקיים התנאי, ואמאי גרע מהיכא דיש לנו אומדנא ואין סהדי דאדעתא דהכי עביד דאז לא בעינן תנאי כפול. ועוד יותר קשה דהרי באומדנא כגון הכותב כל נכסיו לאחרים ושמע שיש לו בן יש לנו רק אומדנא על מה שצלבנו וכשמתנה על ז' אחד הרי הוא אומר בזהדי דרוצה שיחול רק אם יתקיים התנאי, והרי בכל התורה עדיף דבור ממחשבה ואמאי גרע מתנה על ז' אחד דלא מהני מאומדנא דמהני בלי תנאי כפול.

ראשון נראה בביאור דברי החוס' הוא, דהנה דיני התנאה בעינן רק היכא שהתנאי צא לצטל את כח המעשה, וכמ"ש הראב"ד (הוצא בר"ן על הרי"ף גיטין דף ע"ה ע"א) לבאר שיטת הראשונים דס"ל דתנאי דע"מ או מעכשיו לא בעינן משפטי התנאים, ח"ל, דתנאי על מנת או של מעכשיו כיון דמהשתא חייב מעשה בתנאי הוא דחייב להשתא מתנה עמו אבל על תנאי דאם כיון שהתנאי צא לצטל המעשה שלא יחול מעתה אין בו כח לצטל המעשה אלא א"כ כפל אותו ע"כ. ולפי"ז נראה דהיכא שיש אומדנא מחמת עצם המצב כגון

שיעורי עיון התלמוד - בבא בתרא ברמן, אבא עמוד מס 103 הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

והנה לפי שיטת הר"ן דהסרון דברים שכלב הוא משום דאין כאן חפצא של דבור או מעשה ז"צ בסוגיין. דהרי ביארנו לעיל דהחילוק בין אומדנא דמוכח לאומדנא דלא מוכח כולי האי הוא, דבאומדנא דמוכח האומדנא היא חלק מעצם המעשה וזה מהני לכו"ע, ובאומדנא דלא מוכח כולי האי אין האומדנא חלק מהמעשה, וזה פליגי חנאי אי אזלינן בחר אומדנא או לא. אכן לפי שיטת הר"ן דבעינן חפצא של דבור או מעשה או גם באומדנא דלא מוכח כולי האי בע"כ ז"ל דהוי חלק מהמעשה, דאל"כ יהיה חסרון של דברים שכלב כיון דליכא חפצא של דבור או מעשה.

ובראיה דנ"ל דאף דבמחוייבו נעשה האומדנא חלק מן המעשה מ"מ יש חילוק ביניהם. דבאומדנא דמוכח מה דהויא חלק מן המעשה הוא מנד המעשה עצמו שנעשה על זה האופן, ואז מהני לכו"ע דלא אזלינן בחר אומדנא אלא בחר המעשה עצמו, וכמו שביארנו לעיל. משא"כ באומדנא דלא מוכח כולי האי, אז האומדנא היא מבחן ולא מנד המעשה עצמו אלא שהאומדנא משפיע שיהיה מונחת בהמעשה, וזהו מה דאמרין דאזלינן בחר אומדנא כיון דאינו מנד המעשה עצמו אלא היא ענין מבחן של אומדנא. וכ"ז למ"ד דאזלינן בחר אומדנא, אבל מ"ד דלא אזלינן בחר אומדנא ס"ל דאין האומדנא שהיא מבחן יכולה להשפיע שיהיה מונחת בהמעשה, וממילא דהוי חסרון של דברים

שכלב כיון דאינה חפצא של דבור או מעשה. ולפי"ז נמצא דהדיון אי אזלינן בחר אומדנא או לא היא שאלה אם האומדנא שהיא ענין מבחן יכולה להשפיע שיהיה מונחת בהמעשה או לא, וא"כ זה אינו שייך כלל לאומדנא דגמל האחר בין הגמלים דהתם הדיון הוא אם הוי צירור על המעשה או לא. וזהו על דרך המהרי"ק הנ"ל דחרי עניני אומדנא הם ולא דמיון אהדדי וכהנ"ל.

אולם הרא"ש דמדמה אומדנא דסוגיין לאומדנא דגמל האחר בין הגמלים אזיל לטעמיה. דהרי ביארנו דהרא"ש ס"ל דהסרון של דברים שכלב הוא משום דחשיב דבור חלש כיון דאינו מצורר לכל דהו דעתו, ולפי"ז מה דמהני אומדנא למ"ד דאזלינן בחר אומדנא הוא משום דכיון דמצורר לכל דהו דעתו ממילא שאינו דבור חלש ומהני. ומ"ד דלא אזלינן בחר אומדנא ס"ל דלא חשיב מצורר וממילא דנשאר דברים שכלב ולא מהני, ומה דמהני באומדנא דמוכח לכו"ע הוא משום דהתם אינו ענין אומדנא מבחן שצריך להיות מצורר אלא הוי חלק מעצם המעשה, והתם לא אחינן עלה מטעם אומדנא אלא מטעם עצם המעשה, וכמו שביארנו לעיל. ונמצא לפי"ז דהדיון אי אזלינן בחר אומדנא או לא הוא דיון אם צדין חשיב כמצורר או לא, ומשו"ה א"ש דס"ל להרא"ש דהוי ענין אחד עם האומדנא של גמל האחר בין הגמלים שג"כ הויא שאלה אם צדין חשיב כמצורר או לא.